

УДК 351.851

*О. Г. Мусієнко,
науковий співробітник відділу економіки вищої освіти Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України*

СУТНІСТЬ І ВИЗНАЧЕННЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

*Olena Musiienko,
Researcher Department of Higher Education Economics Higher Education Institute of the
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*

ESSENCE AND SIGNIFICANCE EDUCATIONAL SERVICES MARKET HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

У статті проаналізовано сутність понять «ринок», «ринок освітніх послуг», які використовуються в економічній теорії та практиці ринкового управління; визначено проблеми, пов'язані з неоднозначним трактуванням основних понять управління вищою освітою України в ринкових умовах в економічній теорії, теорії управління і на практиці.

The article analyzes the essence of the concepts of the market, market of educational services, which are used in economic theory and practice of market management; identified problems are associated with the ambiguous understanding of the basic concepts of management of higher education in Ukraine in the market conditions in the economic theory, management theory and practice.

Ключові слова: *ринок, ринок освітніх послуг вищої освіти, освітня послуга вищої освіти*

Keywords: *market, market of educational services of higher education, educational services in higher education.*

Постановка проблеми. Сучасні стратегії розвитку України диктують правила до входження у ринкові відносини:

- отримання у 2006 році Україною статусу країни з ринковою економікою та підписання Угоди про Асоціацію України з ЄС, країнами, які засновані на «...висококонкурентній, соціально-орієнтованій ринковій економіці...» [1] та економіка яких ґрунтується на принципах вільного руху товарів, послуг, капіталу, осіб [2];
- приєднання вітчизняної системи вищої освіти до Європейського простору;
- необхідність трансформації вищих навчальних закладів (ВНЗ) за прогнозами Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) до моделі «відкритої конкуренції в глобальному масштабі на повних ринкових принципах» [3].

Обумовлює необхідність здійснити розгляд проблеми ринку освітніх послуг вищої освіти та розробити рекомендації щодо його унормування з урахуванням концептуальних засад ринкової економіки.

На даний час ринок освітніх послуг вищої освіти України має ряд суттєвих проблем, зокрема:

- у Законі України «Про вищу освіту» [4] відсутнє визначення «ринок освітніх послуг» та «освітня послуга», також відсутні положення законодавчого регулювання ринку освітніх послуг у вищій освіті;
- у недостатньому практичному застосуванні наукових розробок державного управління процесами модернізації економіки освіти в умовах реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [5], та інших нормативно-правових актів;
- у недостатньому рівні підготовки кадрів вищої освіти для роботи в умовах розвитку ринкової економіки Української держави, визначених Законом України «Про інноваційну діяльність» [6], зокрема, комунікативними, лідерськими та вміннями і здібностями працювати в часто змінюваних умовах ринку;
- у недостатньому використанні механізмів імплементації позитивного досвіду країн Європейського Союзу, що висвітлений в інформаційному просторі ринку освітніх послуг країн-учасниць ЄС.

Розв'язання цих проблем на наш погляд сприятиме подальшій інтеграції України в єдиний європейський освітній простір та приведенню ринку освітніх послуг вищої освіти до загальних стандартів.

Починаючи з 2001 р., в Україні вартість освітніх послуг включена до складу вартості всіх товарів і послуг, а додана вартість, вироблена за видом економічної діяльності «освіта», до валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Освіта виведена в окремий вид економічної діяльності, у Статистичному бюлетені України [7] освіта визначена одним із 21 видів економічної діяльності класифікованих системою національних рахунків (СНР) [8].

У зв'язку з наведеними вище проблемами регулювання ринку освітніх послуг у вищій освіті України є актуальною, важливою і потребує теоретичного обґрунтування та практичного розв'язання.

Аналіз досліджень та публікацій. Ступінь вивченості предмета дослідження визначається науковими працями вітчизняних та зарубіжних авторів у галузі модернізації ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти в умовах інноваційної економіки.

Для даного дослідження особливе значення мають праці С.Брю, А.Гальчинського, П.Сщенко, Ф.Котлера, Р.Кемпбелла, Макконнеллі, В.Нордгауза, Ю.Палкіна, П.Семюелсона, П.Хейне та ін. Серед сучасних вітчизняних науковців питанням теорії і практики інноваційної економіки та розвитку ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти присвячені наукові праці В. Базилевич, В. Дмитрієва, П.Кулагін, І.Каленюк, В.Кинелев, М.Старжинский, А.Старостіна, Л. Цимбал та ін.

Проте, у більшості досліджень науковці звертають увагу на формування ринкових відносин в освіті у перехідний період розвитку України. Сучасній же проблемі розвитку освіти країни з розвинутою економікою уваги приділено не достатньо. Тому важливим є визначення сутності ринку освітніх послуг, його порівняння з іншими галузями господарства та визначення характерних особливостей для вищої освіти.

Мета дослідження: уточнити сутність понять «ринок», «ринок освітніх послуг» шляхом аналізу теоретичних праць та сучасного нормативно-правового забезпечення управління вищою освітою України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У класифікаторі видів економічної діяльності (КВЕД) [9] вища освіта представлена у трьох групах:

- 85.4. - включає вищу за середню освіту, що дає змогу здобувати ступені бакалаврів і магістрів; не включає освіту для дорослих, а включає професійно-технічну освіту на рівні вищого професійно-технічного навчального закладу (клас 85.41) та вищу освіту (клас 85.42);
- 85.5. - включає інші види освіти, такі як «продовження освіти протягом усього життя» для одержування додаткових знань і навичок, а також задля перепідготовки, підвищення кваліфікації, здобуття нової професії та самовдосконалення. Ця група також включає табори та школи, в яких надають спортивні навички групам та індивідуально, навчають іноземним мовам, мистецтву, у т.ч. акторському, музичному мистецтву, або спеціальне навчання;

- 85.6. - включає допоміжну діяльність у сфері освіти, а саме: надання послуг (крім навчальних), які підтримують освітній процес або системи: консультування з питань освіти; консультування з питань вибору освітніх напрямів; діяльність з оцінювання тестів; діяльність із проведення тестів; організацію програм обміну студентами.

«Освітня послуга» у Державному класифікаторі продукції та послуг (ДКПП) розглядається під кодом 85.4 - [Послуги у сфері вищої освіти](#), яку розділено наступним чином:

1. [Послуги у сфері післяшкільної освіти неуніверситетського рівня](#) - код 85.41.1, що включають:

Код	Назва
85.41.11	Послуги у сфері післяшкільної загальної освіти неуніверситетського рівня оперативно доступні
85.41.12	Послуги у сфері післяшкільної загальної освіти неуніверситетського рівня, інші
85.41.13	Послуги у сфері післяшкільної професійно-технічної освіти неуніверситетського рівня оперативно доступні
85.41.14	Послуги у сфері післяшкільної професійно-технічної освіти неуніверситетського рівня, інші

2. [Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня](#) – код 85.42

Код	Назва
85.42.11	Послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня оперативно доступні
85.42.12	Послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня, інші
85.42.13	Послуги у сфері вищої університетської освіти другого ступеня оперативно доступні
85.42.14	Послуги у сфері вищої університетської освіти другого ступеня, інші
85.42.15	Послуги у сфері вищої університетської освіти третього ступеня оперативно доступні
85.42.16	Послуги у сфері вищої університетської освіти третього ступеня, інші

Аналізуючи КВЕД України відмічаємо, що в ньому не використовується поняття «освітня послуга» на відміну від Державного класифікатора продукції та послуг (ДКПП) [10], в якому класифікують всі продукти та послуги, створені внаслідок усіх видів економічної діяльності. Об'єктам класифікації КВЕД, як правило, відповідає класифікаційна позиція або група позицій ДКПП, але ДКПП має більш детальні класифіковані види продукції та послуги. Це викликано гармонізацією ДКПП з Європейською класифікацією продукції та послуг за видами діяльності (CPA), яка, у свою чергу, пов'язана зі злагодженням систем опису та кодування товарів (HS) та Комбінованою номенклатурою Європейського співтовариства (CN).

Зокрема, відмічаємо, що у Законі України «Про вищу освіту» у ст.1 не введено поняття «освітня послуга», у ст. 71 не визначено порядок розрахунку її вартості, у ст.73 застосовується поняття «платні послуги у сфері вищої освіти», перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України та уточняється, що порядок їх надання, включаючи порядок визначення їх вартості для здобувачів вищої освіти, встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової, бюджетної, податкової політики.

Здійснений аналіз відповідних нормативно-правових актів України, наукових праць українських дослідників дає підстави сформулювати головну проблему нашого дослідження – відсутність в Україні унормованого ринку освітніх послуг вищої освіти.

Враховуючи роль ринку в сучасній економіці спочатку уточнимо зміст понять «ринок освітніх послуг вищої освіти», «попит та пропозиція у вищій освіті» та розглянемо поняття «освітня послуга», «вартість освітньої послуги», «маркетинг освітніх послуг у вищій освіті», як елементи єдиної економічної системи ринку освітніх послуг вищої освіти. Після розгляду цих пов'язаних між собою економічних категорій ми зможемо визначити цілісність моделі регулювання ринку освітніх послуг у вищій освіті України чи її недостатність.

У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі є багато визначень категорії «ринок» (див. табл.1).

Таблиця 1.
Визначення категорії «ринок»

«ринок» – це:	
В. Базилевич [11]	«...будь-яка інституція або механізм, що забезпечує зв'язок покупців і продавців певного товару або послуги»
Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. [12]	«...обмін, який здійснюється за законами товарного виробництва і обігу»
Ф.Котлер [13]	«... сукупність наявних і потенційних покупців товару»
Кэмпбелл Р. Макконнелл, Брю С. Л. [14]	«...інститут або механізм, який зводить разом покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг»
Мочерний С.В [15]	«...сукупність відносин економічної власності з приводу вторинного привласнення й відповідного відчуження у сфері обміну через механізм цін на товари і послуги (передусім на ціну робочої сили), механізм інфляції, а також державного та наддержавного регулювання цін, попиту і пропозиції»
Семюелсон П. А., Нордгауз В. [16]	«...механізм, за допомогою якого «...покупці і продавці взаємодіють, щоб визначити ціну і кількість товару»
Хейне Пол [17]	«...набір взаємозв'язків або процес конкурентних торгів»

Як бачимо з табл. 1, категорія «ринок» розглядається в галузі економічної наук, як «інститут» чи «механізм», який характеризується «законами товарного виробництва і обігу». І тому важливим для вітчизняної системи вищої освіти є їх правильне застосування, зокрема, в законі України «Про вищу освіту», в якому взагалі відсутнє це поняття.

Поняття «освітня послуга» не визначене у ст. 1 цього закону, також у ст. 71 не визначено порядок розрахунку її вартості. При цьому, у ст.73 застосовується поняття «платні послуги у сфері вищої освіти», перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України та уточняється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової, бюджетної, податкової політики.

Така неузгодженість понять на понятійному рівні не сприяє розвитку ринкових відносин у системі вищої освіти України і потребує врегулювання. Тим більше, що вітчизняні науковці уточнили це поняття (див. табл.2).

Таблиця 2.
Визначення поняття «ринок освітніх послуг»

«ринок освітніх послуг» - це :	
Дмитрів В. Ю. [18]	«...система взаємин між навчальними закладами та іншими суб'єктами ринку; по-друге, це взаємини із питань надання освітніх послуг, обміну, продажу і вжитку освітніх продуктів»
Кинелев В.Г. [19]	«...система виробничих стосунків з приводу обміну результатами та умовами чи факторами виробництва»

І.Каленюк, Л. Цимбал [19]	«...сукупність економічних взаємовідносин, що складаються між різнорівневими суб'єктами з приводу купівля-продажу освітніх послуг»
Кулагін П. [19]	«...принцип вільної купівлі-продажу результатів та умов господарювання, які приймають форму товару»
Старжинский М.Е., Старостіна А.О. [19]	«...економічні взаємовідносини між виробниками (продавцям) і споживачами (покупцями) з приводу купівлі-продажу товару «освітня послуга» в процесі обміну»

Як видно з табл. 2, в галузі економіки освіти поняття «ринок освітніх послуг» розглядається як система (сукупність) економічних взаємовідносин, які в свою чергу також підпорядковуються законам товарного виробництва і обігу. Тобто в умовах ринку «освітня послуга» виступає об'єктом ринкової економіки, яка є невід'ємною складовою валового внутрішнього продукту (ВВП) України, а її вартість має бути обов'язково розрахованою згідно Системи Національних рахунків 2008.

Аналізуючи вже існуючі закони та законопроекти України, можна зазначити, що загальним у визначенні ринків є те, що це система економічних відносин у процесі купівлі-продажу того чи іншого товару(послуги) у галузі (див. табл. 3).

Таблиця 3.
Порівняльний аналіз законодавчої бази України у сфері ринку

Закон України «Про ринок природного газу» [20], поточна редакція прийнята від 09.04.2015 у п.33 дано визначення ринку	«...ринок природного газу - це сукупність правовідносин, що виникають у процесі купівлі-продажу, постачання природного газу, а також надання послуг з його транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору), послуг установки LNG».
Закон України «Про ринок електричної енергії України» [21] поточна редакція прийнята від 01.04.2016 у статті 1 п.70	«ринок електричної енергії - система відносин, які виникають між учасниками ринку при здійсненні купівлі-продажу електричної енергії та/або допоміжних послуг, передачі та розподілі, постачанні електричної енергії споживачам».
Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [22] поточна редакція прийнята від 19.10.2016 у статті 1 п.6	«ринки фінансових послуг - сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів».
Закон України «Про зайнятість населення» [23] поточна редакція прийнята від 30.08.2016 у статті 1 п.19	«ринок праці - система правових, соціально-трудова, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, органами державної влади у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців - у найманні працівників відповідно до законодавства».
Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [24] поточна редакція прийнята від 11.02.2015 у статті 1 п.23	«ринок зерна - система товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю та зберіганням».

Відмітимо, що визначені категорії «ринок», «ринок освітніх послуг» та «ринок послуг» мають спільні характеристики для будь якої галузі господарства, які визначаються взаємодією між суб'єктами ринку. Досвід цих галузей господарств може бути проаналізований і використаний системою вищої освіти України.

Висновки дослідження. Визначені категорії «ринок» та «ринок послуг» мають спільні риси для будь якої галузі господарства і характеризуються *взаємодією між суб'єктами ринку з метою передачі прав власності на товар чи послугу на умовах застосування законів товарного виробництва і обігу*. Тому для системи вищої освіти ми уточнюємо це поняття так, що «ринок освітніх послуг вищої освіти» слід розуміти як *сукупність економічних відносин при купівлі-продажу освітніх послуг вищої освіти, які виникають між виробником освітніх послуг та здобувачем вищої освіти (чи посередником - органи державної влади, місцевого самоврядування, корпорації, домогосподарства, некомерційні організації тощо), які можуть оплачувати надані освітні послуги повністю або частково*.

Список використаних джерел.

- 1) Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011
- 2) Громошенко К.В. Внутрішній ринок ЄС як фундамент економічної інтеграції: історико-правовий аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Pupch_2015_3_58
- 3) Возницький Є. Сучасні моделі діяльності і майбутнє класичних університетів у контексті управління в системі вищої освіти //Українсько-польська міжнародна наукова конференція «Класичний університет у контексті викликів епохи. -2016. С. 22-28.
- 4) Про вищу освіту: Закон України //Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- 5) Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.
- 6) Закон України “Про інноваційну діяльність” від 4.07.2002р. – № 40–IV. // Відомості ВР України. – 2002.– № 36. – Ст. 266. – С. 882 – 892.
- 7) Статистичний щорічник України за 2013 рік. Державна служба статистики України. http://library.oseu.edu.ua/files/StatSchorichnyk_Ukrainy_2013.pdf
- 8) Система национальных счетов, 2008. Европейская комиссия, Международный валютный фонд, Организация экономического сотрудничества и развития, Организация объединенных наций, Всемирный банк, Нью-Йорк, 2009, [Электронный ресурс], Режим доступа: <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.asp>
- 9) Класифікатором видів економічної діяльності [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://evrovektor.com/kved/2010/>
- 10) Державний класифікатор продукції та послуг [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://dkpp.rv.ua/>
- 11) В. Базилевич Економічна теорія політекономія. Підручник / В.Д. Базилевич – К., Знання 2012. С. 689.
- 12) Гальчинський А.С., Щенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічних знань: Навч. посібник.— К., 1998. — С. 157
- 13) Котлер Ф. Основи маркетинга. [Электронный ресурс], Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5091>
- 14) Кэмпбелл Р. Макконнелл, Брю С. Л. Экономикс. — М.: Республика, 1992. — Т.1. — С. 61)
- 15) Економічна теорія - Мочерний С.В [Электронный ресурс], Режим доступа: <http://libfree.com/169661328-ekonomikaekonomichna-teoriya-mocherniy-sv.html>
- 16) Семюелсон П. А., Нордгауз В. Микроэкономика. — К., 1998. — С. 75
- 17) Хейне Пол. Экономический образ мышления. — М.: Новости, 1991. — С. 204
- 18) Дмитрієв В. Ю. Особливості ринку освітніх послуг у системі вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/18/statti/dmitriyev.htm
- 19) І.Каленюк, Л. Цимбал Особливості ринку освітніх послуг – Ч-2011- С. 29-
- 20) ЗАКОН УКРАЇНИ Про ринок природного газу (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 27, ст.234) [Електронний ресурс]. – Режим доступу

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/329-19>

21) Законі України Про ринок електричної енергії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58829

22) Законопроект України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

23) Законопроект України «Про зайнятість населення» Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

24) Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/37-15>

Стаття надійшла до редакції 17.04.2017 р.

ТОВ "ДКС Центр"